

Milicians, soldats i brigadistes

Exposició virtual de documents
de l'Arxiu Municipal de Cambrils

Publicació digital: 23 de novembre de 2007

Produeix:

Col·labora:

Amb el suport de:

Espais
de la
guerra
civil
a Cambrils

La guerra civil va significar la mobilització de milicians, soldats de lleva i brigadistes internacionals. Agrupats primer en columnes i després en batallons i divisions, es van desplaçar per llocs molt diversos del país, van estar aquarterats en molts indrets i van combatre en els diferents fronts.

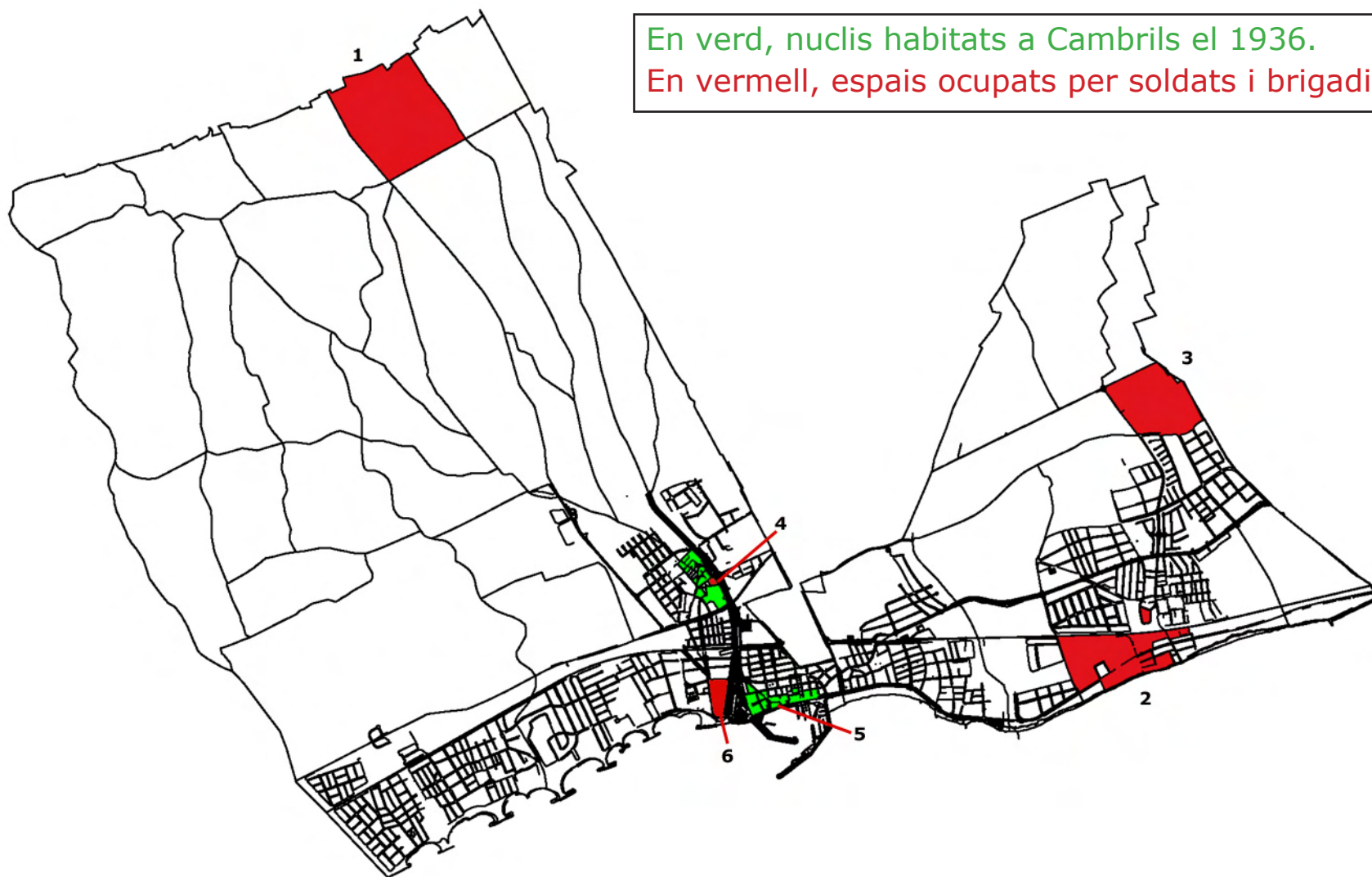
A Cambrils hi ha diferents espais on milicians, soldats i brigadistes internacionals van viure, van entrenar-se i van relacionar-se amb la població:

- El Parc Samà va servir com a quarter de la Columna Medrano des de la tardor de 1936 i com a Centre de Reclutament i Instrucció Militar almenys des de la primavera de 1937. A més, al final de la guerra va ser hospital de convalescència.
- El Castell de Vilafortuny i força espais al seu voltant van ser ocupats per les Brigades Internacionals.
- A la Platja hi havia un destacament en una casa vora la torre del Port.
- Una part del col·legi de la Salle o dels Hermanos va ser utilitzada com a quarter, mentre altres indrets de l'edifici s'usaven com a escola.
- Molts d'aquests milicians, soldats i voluntaris tenien força relació amb els cambrilencs que vivien als masos i també als nuclis, ja que intercanviaven menjar, acudien a les tavernes i als balls...
- Des de l'estiu de 1937, part del personal mèdic i auxiliar de l'Hospital de Sang de Cambrils va passar a pertànyer a l'exèrcit. Alguns d'ells vivien al mateix edifici de l'Hospital de Sang de Cambrils, al terme de Vinyols i altres s'allotjaven en diferents cases, masos i xalets del terme de Cambrils.

La presència d'aquests contingents militars va deixar rastre en el record de les persones i en alguns documents del fons de l'Arxiu Municipal de Cambrils. Tot seguit us en presentem una petita mostra.

Milicians, soldats i brigadistes a Cambrils

Espais
de la
guerra
civil
a Cambrils

En verd, nuclis habitats a Cambrils el 1936.
En vermell, espais ocupats per soldats i brigadistes.

- 1.- Parc Samà
- 2.- Castell de Vilafortuny, masos i trossos utilitzats per les Brigades Internacionals
- 3.- Mas d'en Bosch
- 4.- Col·legi de la Salle
- 5.- Casa vora la Torre del Port

Parc Samà: la columna Medrano

**Espais
de la
guerra
civil
a Cambrils**

Durant tota la guerra civil, el Parc Samà va ser destinat a usos militars. Almenys en els primers mesos, el destacament militar va estar sota les ordres del capità Eduard Medrano.

La Columna Medrano va néixer l'agost de 1936 com un grup de bateries de canons de Mataró que es va desplaçar fins al front de Barbastre i a la zona de Siétamo.

L'octubre de 1936, davant de les amenaces d'atacs de la flota franquista davant de les costes del Camp de Tarragona, es van crear les "Unitats de Fortificació i Obres", que depenien de les conselleries de Defensa, Obres Públiques i Treball de la Generalitat de Catalunya. El 14 d'octubre, Medrano va ser nomenat comissari de Defensa de la Generalitat a Tarragona.

FAIG AVINENT:

Que demà i demà passat, durant les hores de 8 a 10 del matí, les forces destacades en aquesta vila de la columna Medrano, faran practiques de tiro a la riera de Riudoms en el lloc de costum, lo que es fa públic per tal de que es prenguin les degudes precaucions.

EL CONSELLER PRESIDENT,

Cambrils, 17 de novembre del 1936.

Ban que avisa dels exercicis de tir que els milicians feien a les rieres. Arxiu Municipal de Cambrils. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Bans i edictes* (1936.) Sign. Top. 161.5.

PRESIDENT DEL CONSELL MUNICIPAL

El camarada Comissari de Defensa i Guerra de Tarragona ciutadà Eduardo Medrano i Rivas i en nom del Consell Municipal que tinc la distinció de presidir em cap la satisfacció de correspondre a l'oferiment dels seus serveis des del càrrec del qual s'ha possessionat i a l'adreçar-li la més entusiasta felicitació resta a la recíproca i incondicionalment a les seves ordres per a coadjuvar a la tasca comuna i suprema del total anihilament del feixisme i al gloriós triomf de la Revolució.

FERRAN ORTONEDA I PAMIES

, 2 de novembre del 1936.

Arxiu Municipal de Cambrils. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Comitè Antifeixista de Cambrils*. Sign. Top. 4175

Pocs dies després, la Columna Medrano apareix actuant a Cambrils, com a responsable de la construcció de nius de metralladores a la costa. Més endavant, Medrano va ser ascendit a comandant de la 3a Divisió de l'Exèrcit de Catalunya.

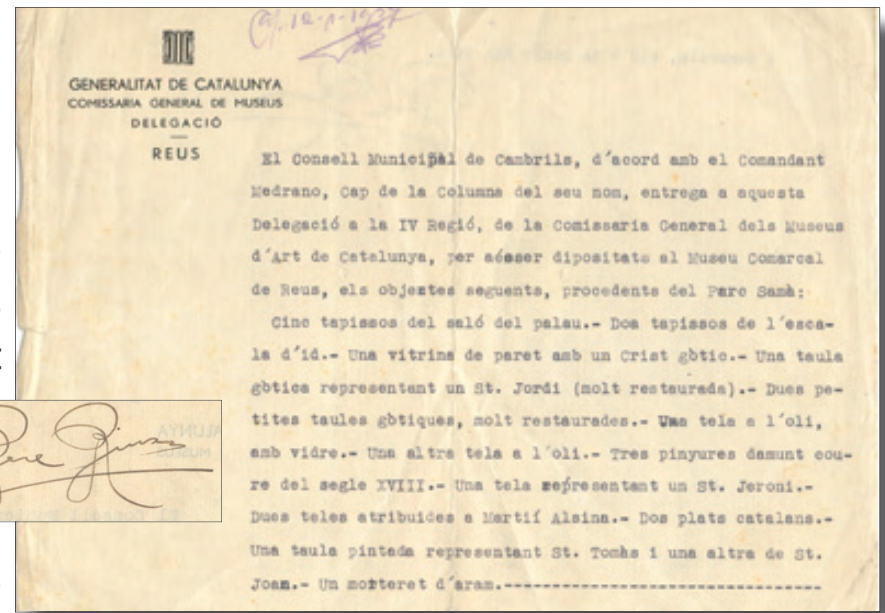
Parc Samà: la columna Medrano

Espais
de la
guerra
civil
a Cambrils

Tenim ben poques notícies de l'estada de la columna Medrano al Parc Samà. Sembla que la finca havia estat incautada entre l'agost i el setembre de 1936, i que el van ocupar sobretot oficials, que es devien instal·lar al palau. Probablement els milicians i soldats de la Columna vivien a prop de les fortificacions de costa que havien de vigilar.

Tal com consta en el document que reproduïm, el gener de 1937 part dels objectes artístics que hi havia van ser enviats al Museu de Reus, dins de la campanya de salvaguarda del patrimoni històric i documental que havia engegat la Generalitat de Catalunya i que al Baix Camp realitzava Pere Rius.

Així doncs, s'havia conservat almenys una part del patrimoni artístic que en esclatar la guerra hi havia al palau del marquès de Marianao.

Arxiu Municipal de Cambrils. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall Bans i edictes. Sign. Top. 157.1

Tot i ser una instal·lació purament militar, el CRIM del Parc Samà va intentar mantenir relacions cordials amb la població de Cambrils i amb el seu govern. Així, el diumenge 10 de juliol de 1938 van organitzar un festival al qual convidaven els cambrilencs i, especialment, les cambrilenques solteres, a les quals es va facilitar el trasllat.

Arxiu Municipal de Cambrils. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall Cessió i dipòsit de peces. Sign. Top. 2935.11

Parc Samà: Centre de Reclutament i Instrucció Militar

**Espais
de la
guerra
civil
a Cambrils**

Almenys des de mitjan any 1937, al Parc Samà s'hi va instal·lar un dels Centres de Reclutament i Instrucció Militar (CRIM) que es van crear arreu de Catalunya per tal de concentrar i donar formació militar als nois que estaven sent cridats a files, aquells que encara no havien fet el soldat. Per allotjar-los es va preparar la zona nord de la finca:

«Arribats al Parc de Samà, ens van destinar a uns barracons de fusta que havien acabat ràpidament aquells dies.»

Joaquim Company i Roldan, *Sis anys fora de casa*.
Barcelona: Viena, 1999

Parc Samà.
Arxiu Municipal de Cambrils. Fons Ajuntament de
Cambrils. Núm. reg. 9007-3-24.

Malauradament, no sabem quants nois van ser concentrats al Parc Samà al llarg d'aquells mesos. Devien ser milers, procedents d'arreu de Catalunya. L'estada al Parc els va marcar, tal com alguns d'ells han reflectit en les seves memòries. La imatge que els oficials oferien a aquells nous soldats de lleva sovint no era gaire edificant. Un d'ells va reflectir així la seva incorporació a l'exèrcit el dia 29 de juny de 1937:

«[...] Junt amb altres reusencs, naturalment de la meua edat, ens varen fer anar a incorporar-nos al Parc Samà. Allí s'havia de formar un batalló, i aquell mateix dia el comissari, que era alemany i parlava molt malament el castellà, ens va fer el que se'n diu una arenga i fins aquell moment mai havia sentit dir tantes bestieses. Encara tinc gravada a la memòria la faç d'aquell comissari i a la vesprada, potser per donar exemple als soldats, se'l veia passejant pel Parc fent esses.»

Josep Maria Gort Sardà, *Memòries de quan el desgavell*. Cedides per Ezequiel Gort.

Els testimonis expliquen una constant en el record dels quintos del Parc Samà: la desorganització en la instrucció militar i la manca de vigilància, que els permetia sortir amb impunitat per visitar Cambrils o anar a fer nit a les poblacions properes. Gort vivia a Reus i hi tornava sovint:

«Si jo podia, m'escapava i fent marxa per la carretera de Riudoms, o Vinyols, anava a passar la nit a casa; total una caminada d'uns cinc o sis quilòmetres, i al matí següent tot just apuntava una mica la claror, tornava al Parc. Ningú no es fixava, ni la guàrdia, en les entrades i sortides. A mig matí, ens feien fer caminades, una mica d'instrucció i de moure i manejar el fusell.»

Josep Maria Gort Sardà, *Memòries de quan el desgavell*. Cedides per Ezequiel Gort.

També era força general la desmoralització. Molts dels quintos tenien una consciència ben amarga d'allò que els esperava després d'aquells dies d'instrucció al Parc Samà, quan els tocava convertir-se en pura carn de canó. Independentment de l'adscripció ideològica de cadascú, molts dels records mostren la nul·la identificació amb cap mena d'esperit bèl·lic:

«I després, sota l'ombra dels pins, venia el moment de les arengues, que ningú no en feia cas, sempre esperant el moment que ens portessin al front de guerra, o al «matadero» com en deien alguns. [...] La guerra no la veia massa clara i ambdós sempre ens preguntàvem: "Per què hi hem d'anar, a la guerra?" ».

Josep Maria Gort Sardà, *Memòries de quan el desgavell*. Cedides per Ezequiel Gort.

Les condicions de vida al Parc Samà depenen molt d'uns testimonis a uns altres. Joaquim Company, que hi va ser pocs dies, en guardava un record acceptablement bo:

«No vam passar gaires dies al parc, ja que la nostra estada era interina. La majoria de la gent que hi havia eren francesos, i recordo que vam menjar-hi bastant bé. A més, si et prenies la molèstia d'arribar-te fins on hi havia la cuina, podies aprofitar alguna cosa, sobretot ossos bastant grossos i talls de carn que, una vegada trets de l'olla, sempre es podien aprofitar. Aquí va ser on vam cobrar les primeres pagues de l'exèrcit: un dia vam percebre 400 pessetes, equivalents als primers 40 dies; eren bastants diners, que ja veuríem en què els podríem emprar. També recordo que aquí em vaig vendre, per 20 pessetes, un paquet de cigarrets d'aquells que anomenaven "mataquintos".»

Joaquim Company i Roldan, *Sis anys fora de casa*. Barcelona: Viena, 1999

En canvi, en tornar a casa molts quintos van popularitzar una cançó que deia ben bé el contrari. Antònia Nolla, d'Alcanar, en cantava la següent versió:

«Parque Samá, yo a ti no te olvidaré en un momento
porque pasé mucha hambre en este campamento.
Parque Samá, yo a ti te diré unas palabras:
Antes sufrir, primero saltaremos la tapia.
Y si la tapia saltamos no es
porque nosotros seamos malos.
Que si hay muchos que cobran
también hay muchos que lo cobramos.
Pues somos antifascistas y
a nuestra España bien la queremos.
Nos marcharemos en filas
cuando nos llame nuestro gobierno.»

(Recollida per Àngela Buj. La podeu trobar a <http://www.5torresclub.com/agora/VEUS.pdf>)

Parc Samà: Centre de Reclutament i Instrucció Militar

**Espais
de la
guerra
civil
a Cambrils**

Els darrers nois que van passar pel CRIM del Parc Samà van ser els que formaven part de l'anomenada "lleva del Biberó". És a dir, nois nascuts l'any 1920, que van ser mobilitzats l'abril de 1938. Entre ells hi havia cinquanta-dos cambrilencs.

«Va ser el 28 d'abril de 1938 quan van marxar de casa. Primer van anar a Tarragona, a la caixa de reclutes. Allà els van donar trenta pessetes, que corresponien als tres dies que faltaven per acabar el mes i, sense passar per casa, els van portar directament al Parc Samà. Llavors el Parc Samà feia les funcions de centre d'instrucció de tota la província, "no sabem quants érem - diuen- però almenys havíem de ser set-cents o vuit-cents". Expliquen que allà ens van posar en barracons. "Vam fer una mica d'instrucció, per saber manejar l'arma. Perquè nosaltres no sabíem res de tot això". [...] Al cap de cinc dies, el dia 2 de maig, van sortir del Parc Samà en direcció al front de guerra. »

Gemma Ivern i Lluís Rovira Barenys, "Anar a la guerra als disset anys". A *Revista Cambrils* (novembre 1995)

Alguns dels biberons del Parc Samà van sofrir experiències força traumàtiques en el seu primer contacte amb les armes. El cartellista Carles Fontseré, que formava part de la Brigada Garibaldi, explica que van ser obligats a participar en l'execució de dos brigadistes internacionals:

«Dos veterans de la Garibaldi, un d'ells un anarquista dues vegades ferit de guerra, van ser afusellats a l'albada a la platja de Cambrils d'esquena al mar, davant dues companyies de la "lleva del biberó" arribades la nit abans. [...] Alguns dels reclutes que presenciaren l'afusellament van desmaiar-se, altres vomitaren i al migdia cap d'ells no va poder engolir el ranxo.»

Carles Fontseré, *Memòries d'un cartellista català*. Barcelona: Pòrtic, 1995

Brigadistes al castell de Vilafortuny

Vilafortuny va acollir tota una altra realitat, la dels voluntaris estrangers que van viatjar fins a la península -de vegades, esquivant la prohibició formal dels seus països d'origen- per participar en la guerra civil i lluitar al costat de la República.

Les notícies de què es disposa actualment no ens diuen en quin moment els internacionals van arribar a Vilafortuny. Tal com va recollir Manel Tarés, a l'inici de la guerra un grup de joves de Tarragona i de Cambrils van entrar al castell, se n'emportaran objectes i destruïren la capella. Més tard el van ocupar milicians republicans, fins que foren desplaçats pels membres de les Brigades Internacionals, entre les quals hi havia també *quintos*.

Vilafortuny va ser el quarter general de la XII Brigada Internacional, que duia el nom de Garibaldi. El cartellista Carles Fontserè hi va ser i ho recull en les seves memòries:

«Cambrils era un camp d'entrenament de la XII Brigada Garibaldi i, aquells dies, un lloc de control per a detenir els interbrigadistes que fugien del front. Les circumstàncies adverses de les darreres operacions bèl·liques -la desbandada d'Aragó, que començà quinze dies després de la pèrdua de Terol (el 22 de febrer) i l'ofensiva nacionalista en direcció a Catalunya i el Mediterrani[...] - havien portat el quarter general de la 45 Divisió a instal·lar-se al Mas Fortuny.»

Carles Fontserè, *Memòries d'un cartellista català*, Barcelona: Pòrtic, 1995

«Com que anàvem destinats a les Brigades Internacionals, no teníem lloc fix i de moment ens van adjuntar al 14a Brigada, que era formada per francesos, dins la 45a Divisió, a la qual pertanyia aquella brigada juntament amb la 12, integrada per italians.»

Joaquim Company i Roldan, *Sis anys fora de casa*. Barcelona: Viena, 1999

Brigadistes al castell de Vilafortuny

**Espais
de la
guerra
civil
a Cambrils**

També hi van passar, en un o altre moment, alguns membres destacats de les Brigades Internacionals, com André Marty o Hans Kahle. La tradició popular recull, a més, la presència de Tito, que més endavant seria cap d'Estat de Iugoslàvia. Aquest últim punt resta per comprovar, però, perquè tot i que Tito va participar en la creació de les Brigades Internacionals a París, sembla que no va arribar a venir mai a la península.

«En una gran esplanada que hi havia prop de la platja, vam haver de desfil·lar tota la gent de la 45a Divisió, comandats pel tinent coronel Hans, que, si no ho recordo malament, era txec. Va ser un dia de molta calor i algú de nosaltres va haver de ser retirat de la formació perquè s'havia marejat.»

Joaquim Company i Roldan, *Sis anys fora de casa*. Barcelona: Viena, 1999

A més del castell es van utilitzar altres masos i terrenys:

«La plana major ocuparen les sales dels senyors del castell, mentre que la resta de soldats es repartiren als seus voltants, a l'era, al paller, al Mas d'en Puig i al pinar de la platja, sota unes barraques de canya. Al Mas d'en Grau hi havia els soldats de la columna de xoc. La cort dels porcs va servir per instal·lar la cantina del campament, mentre que al mas del Xaranga hi havia l'hospital.

L'interior de l'església del Mas d'en Bosch fou destruït [...]. Sobre el cementiri de l'església hi ha instal·lada la cuina, tot i que n'hi havia una altra prop del castell.»

Manel Tarés Lagunas, *Pagesos vora la mar, Vilafortuny abans de la urbanització*. www.anjub.net

L'ermita de mas d'en Bosch. Arxiu Municipal de Cambrils. Fons Ajuntament de Cambrils. Núm. reg. 9007-3-24.

«Va començar a ploure molt fort i els soldats no van tenir cap més remei que sortir de les cabanes i anar a refugiar-se a una ermita abandonada que hi havia allà a prop.»

Joaquim Company i Roldan, *Sis anys fora de casa*. Barcelona: Viena, 1999

Brigadistes al castell de Vilafortuny

**Espais
de la
guerra
civil
a Cambrils**

Fontserè explica la seva arribada i instal·lació al quarter. Ell no estava dins del castell, sinó en un camp de barracots d'autoconstrucció, instal·lats a la pineda, a pocs metres de la platja.

«Al capvespre vaig trobar-me a la pineda baixa d'una platja, on uns reclutes murcians de les últimes lleves, arribats feia poc, dormien a la sorra en unes cabanyes construïdes amb branques de pi, no gaire ben entrellaçades. La pineda, a pocs quilòmetres de Salou, formava una extensa franja paral·lela a la platja de Cambrils separant el mar de les terres que s'enfilen pels contraforts de la serra de Prades. Avui, l'especulació del sòl i una absència de planificació racional, pràcticament, ha fet desaparèixer aquesta pineda. Vaig acomodar-me en una barraca desocupada, una mica apartada de les altres, darrera uns arbustos. L'endemà vaig obrir les maletes i vaig ordenar el catau com si hi hagués de sojornar-hi una llarga temporada: els llibres ben arrengrats, els estris de dibuix ordenats i, així, tota la resta.»

Carles Fontserè, *Memòries d'un cartellista català*, Barcelona: Pòrtic, 1995

L'estada dels brigadistes a Vilafortuny va causar un fort impacte entre la població, tant els que vivien habitualment als masos propers com tots aquells que durant la guerra hi feien vida fugint dels atacs aeris contra el nucli habitat de Cambrils.

«Russos, francesos, inglesos, mejicanos... Aquí a Vilafortuny, al castell, hi havia un quartel... Venien els diumenges amb un camió i prenién [els seus germans] i els hi feien un dinar.»

Vicenta Figueras Navarro

«Per aquí dalt nos passaven los soldats que estaven a Vilafortuny, al Castell. I naltros els hi canviàvem, els hi donàvem garrofes i ells nos donaven cigarros. [...] Per aquí passaven, desfilaven, inclús quan la retirada, quan van marxar, doncs també ens van passar molta gent per aquí»

Carles Massagué Riambau

Testimonis:

Carles Massagué Riambau

Amadeu Garcia Causí

Ferran Sugranyes Nogués

Vicenta Figueras Navarro

Josep Maria Gort Sardà (*Memòries de quan el desgavell*)

Josep Maria Rull (entrevistat per Marta Alonso)

Joan Rovira (entrevistat per Revista Cambrils)

Lleó Ferrando (entrevistat per Revista Cambrils)

Antoni Guri (entrevistat per Revista Cambrils)

Wilfredo Julve (entrevistat pel projecte Vivències)

Agraïments:

Ignasi Martí Estrada

Ezequiel Gort Juanpere

Publicació digital: 28 de novembre de 2007

Espais
de la
guerra
civil
a Cambrils